

Az Alsóvadászi Református Iskola

A KEZDETEKTŐL 1868-IG	2
FITANÍTÓ, LEÁNYTANÍTÓ	4
A JAVADALOM	5
A FELVIGYÁZÓK	7
AZ ADATOK TÜKRÉBEN	9
A VALLÁSRA VALÓ NEVELÉS	11
AZ ÉPÜLET	11
AZ ISKOLA 1868-1945 KÖZÖTT	13
A GAZDASÁGI ISMÉTLŐ ISKOLA	15

Az iskolázás hazánkban az egyház életéhez kötődött, s Alsóvadászon, mint régi egyházas helyen működhetett plébániai iskola a középkor folyamán, bár adatunk nincs róla. Az iskolahálózat a reformáció előtt már kiépült Magyarországon. A reformált egyház a meglévő iskolákat átszervezte. Az 1600-ban felvett egyházlátogatási jegyzőkönyv felsorolja az iskola jövedelmét, vagyis a tanításért járó illetményt, tehát ez az intézmény létezett községünkben.¹

A XVII. század sok viszontagsága között is hagyott nyomokat maga után a vadászi iskoláról. Az első ismert tanító *Pataki Imre* volt, aki 1615-ben iratkozott be a pataki Kollégium tógátus² diákjai közé. Onnan jött *rektornak*, - többnyire ekkor még *mesternek* nevezték, a latin magister szó magyar megfelelőjeként - Vadászra. *Szükszai István* 1624-ben lett tógátus Patakon, innen ő is községünkbe jött tanítónak.³ Alsóvadászi működésüknek pontos idejét és időtartamát nem ismerjük. Általában három évet tanítóskodtak az akadémiát végzett diákok, aztán külföldre mentek tanulni, vagy lelkészi hivatalba léptek. A tanítók nevét illetően ezután nagy űr következik, s csak 1699-ben bukkan fel *Toronyai Pál* rektor.⁴

Az iskola működésnek jele, hogy alsóvadászi származású diákok neveit találjuk meg a pataki Kollégium tanulói között. *Alsóvadászi Simon* 1659-ben lépett a tógátus diákok közé, 1664-ben a főiskola seniora volt, *Alsóvadászi István* 1663-ban írta be nevét az anyakönyvbe, *Vadászi Márton* pedig 1668-ban.⁵

A tanítók nevét 1720-tól kezdődően folyamatosan ismerjük és egyre több adat tájékoztat az iskola életéről.⁶ A sárospataki Kollégium 1732-től folyamatosan küldte végzett diákjait három éves váltásban a vadászi tanítóságba. Az itteni „rektorია” az „academica promotio” státusába lépett, azaz olyan jeles diákok jöttek ide tanítónak, akik az itt szerzett jövedelmükből külföldi tanulmányútra indulhattak. A tanítóság csak átmeneti foglalkozás volt számukra, s ez a modell az idők során el is avult, aminek problémái Alsóvadászon is megjelentek, amint később szólunk róla. Igaz viszont, hogy lelküismeretes tanító esetében a pataki „anyaiskola” igen jó hatással lehetett a falusi kisiskola színvonalára.

Az alsóvadászi iskolában szerzett tanítói jövedelmet kötelező volt külföldi tanulás céljára fordítani. A nyugati egyetemek felé igyekvő diákok száma a XIX. században fokozatosan csökkent. Ennek arányában az egyházközségek igyekeztek csökkenteni az olyan tanítóságok számát, amelyek csak külföldi tanulás feltételével voltak betölthetők. Alsóvadász 1848-ban folyamodott ez ügyben a felsőbb egyházi hatóságokhoz. Az egyházkerület azonban elutasította a kezdeményezést, sőt szigorúan intézkedett annak megakadályozására, hogy a Vadászon szerzett tanítói jövedelmet más célra, s nem a továbbtanulásra fordítsák. Különösen indokolta ezt az intézkedést két eset, amikor az Alsóvadászon „kiszolgált” tanító nem külföldi egyetemre, hanem itthon más állásba ment. Ennek elkerülése végett a vadászi „...iskola tanítóitól az egyházmegye a bizonyáglevelet mindaddig megtagadni rendeltetik, míg biztosítékul 100 ezüst forintokat le nem fizetnek, mely összeg csak a külföldi iskolákból visszatertek után adassék nekik vissza.” Így a vadásziak nem

¹ Sárospataki református Kollégium, Levéltár (SRKLT.) Kgg. II.6. 77-78.

² A „tógátus deák” olyan tanuló volt, aki már teológiát hallgatott, majd lelkészi képezést nyert. Tárgyalt korszakunkban a lelképásztori képezés felelt meg a tanítónak is. A tanítóskodás többnyire átmenet volt a lelkészi állás megszerzése előtt.

³ Marton János: A sárospataki ref. főiskola története. Sp. 1931. 157. Gulyás József: A sárospataki főiskola diákjai. In. Egyháztörténet 1943. 1-2., 119.

⁴ Alsóvadász, Ref. lelkészi hivatal, IV.A.10. 358.

⁵ Gulyás József: i.m. In. Egyháztörténet 1945. 1-4. Hörcsik Richard: A Tiszáninneri Ref. Egyházkerület Tudományos Gyűjteménye Levéltárának története. Miskolc 1985. 465. Hörcsik Richard: A Sárospataki Református Kollégium diákjai. Sárospatak, 1998. 94, 109, 179.

⁶ SRK Adattár. At.655.

⁷ Alsóvadász IV.A.11. 109.

szabadultak meg az időközben terhessé vált három éves tanítóságtól. Ezért 1854-ben újra folyamodtak a tanítóság állandósítása végett. A pataki diákok egy csoportja azonban levelet körözött a községben, melyben az egyház tagjait a presbitérium elhatározásának megvétőzésára szólították fel. A presbitérium válaszul panaszt tett az egyházkerületnél a „...*pataki iskola tagjai részéről a tanítói hivatal állandósítása ellen kifejtett izgatás...*” miatt.⁸ Így szól erről az 1854. október 29-i egyháztanács végzés: „*Fölolvastatott a Spataki ifjaktól belségünk lakosihoz intézett, már köztük keringett, ama bujtogató levél, mellyben ezek arra bíratni szándékoltnak, hogy a fioktatói hivatal tárgyában ne hidjenek a mézes beszédnek, hanem elállván ama kívánságtól, hogy a nevezett hivatalt állandósítsák, ismét a főiskola kebeléből hozzanak minden 3-ad éven tanítókat. S midőn ez eljárás, ezen bujtogató csak rosszalthatott s rosszalattott is, ama kérdésre, ha valyon a bujtogatókra a mostani törvény szigorja szerinti kemény büntetést kérjünk-e, vagy elégedjünk meg csak amaz atyáskodó fenytéssel, miszerint illető előjáróiktól megdorgáltatván, egyházunkat kövessék meg. Bár az elsőre is méltónak ítéltettek, mindazáltal az utolsóval megelégedve, az utolsó kegyelmes fenytést kérte rájok egyháztanácsunk.*” Erdélyi János „igazgató oktató úr” válaszolt a beadványra, miszerint az ifjak „*hehlytelen tettekért és gondatlan vakmerőségeikért megdorgáltattak.*” Az ügy azonban nem csendesedett el olyan könnyen, mert a tanítóság állandósítását az egyházkerület elutasította. Válaszul a vadászi presbitérium nem volt hajlandó a „bujtogató” diákok közül senkit sem tanítónak fogadni, amiből vita kerekedett közte és a főiskola tanári kara között.

Az egyházközség és a főiskola között érdekellentét feszült. Az utóbbi szerette volna jeles diákjai külföldi tanulmányútjának anyagi alapjait a hagyományos módon biztosítani. Az egyházközségnek viszont már terhes volt a tanítóság viszonylag rövid ciklusokban való rendszeres változása. Az átmenetinek tekintett rektorság már akadály volt a kiegyensúlyozott oktatási színvonal megteremtésének.

A vadásziak nem is nyugodtak bele kárhoztatott helyzetükbe, 1864-ben újra felvetették az ügyet.⁹ Az egyházközségi közgyűlésben azonban 60-44 arányban (csak a felnőtt férfiak szavaztak) a fennálló helyzet kapta a többséget. Kérészy Mihály lelkész vezetésével a „reform párt” rövid időn belül megfordította az arányokat, s aláírás gyűjtéssel is igazolta jelentős többségét. Az ügy még húzódott egy ideig, s 1868-ban az országos iskolaügyi törvény hatására is, Alsóvadászon állandósította az egyházkerület a rektori hivatalt.

Érdemes itt betekintenünk Kérészy Mihály lelkész ez irányú munkásságába. A lelkész képzéstől független tanító képzés jeles - bár ismeretlen - harcosa volt. Alsóvadászon igen sokat tett az iskolaügyért, még kisdedovó létesítését is felvetette 1843-ban,¹⁰ nem rajta múlt, hogy nem valósult meg. Kérészy érvei ma is igen figyelemre méltóak, például amikor a képesítetlen préceptorokról ír: „*kevés kivétellel az avatatlan gyermek segéd tanítók valóságos hátrányai a nevelésnek, kiktől azt várni, hogy mély lélektani ismeretet, higgadt vért s nagy tapasztalást föltételező erkölcsi vallásos nevelés alapját a gyermekek lelkébe, szívébe lerakják, természet elleni követelés. Ők magok is nevelés nélkül szűkölködnek.*”¹¹ A lelkész- és tanítóképzés szétválasztását többek között így indokolta: „*Csalódás volna azt hinni, hogy minden lelkészji hivatalra készült vagy tanult egyén, egyszersmind alkalmas nevelő s tanító is legyen.*” A három évenkénti tanító változás legnagyobb problémáját is helyesen látta meg: „*a legképzettebb tanító is egy-két évig még csak ismerkedik... hivatala sokoldalú terheivel.*” Érvei 1868-ban meghallgatást nyertek.

⁸ Alsóvadász IV.A.11. 152-159. v.ö. IV.A.14. 143. SRKLT. B/LXXV. 35.434 - 35.435. ; 35.474 - 35.476.; 35.494.

⁹ SRKLT. R.A.III. 4/4.

¹⁰ Alsóvadász IV.A.11.60.

¹¹ Alsóvadász IV.A.11. 243.

FITANÍTÓ, LEÁNYTANÍTÓ

Az alsóvadászi iskola a XVIII. század második felében már három tanítót foglalkoztatott. A lányok intézményes oktatása kezdeteinek nyomára nem akadtunk rá. A szebbik nem rendszeres iskoláztatásának pártolása a református egyházban az 1600-as évek második felében bontakozott, megszervezése helyi szinten a következő évszázad első felében történt meg. Így lehetett ez községünkben is. Az első közvetett adat 1755. február 12, amikor „*Szűts Mihály oskolába járó leánykájja temettetett el prédikációval*”, majd 1762. október 9-én „*Sárai Mihály leányok tanítója temettetett el prédikációval.*”¹² A lánytanítói állás állandó lévén, a tanító választása a presbitérium hatáskörében volt, egyeztetni kellett azonban az egyházmegye vezetőjével, az esperessel. Ennek példáját így olvashatjuk: „*1812. február 16. napján arról tanácskoztott a ns Consistórium, kit kellene leányok tanítójának meghívni... február 28-án állapított meg, hogy Kóis Sámuel Megyaszóruul való ifjú, aki S. Szent Péteren Preceptor volt, jelentessék bé Tisztelendő Esperest Sárkány Pál úrnak, hogy leányok tanítójának kívánna Vadászra jönni.*”¹³ A lányok tanítójának munkáját évenként értékelték, s ha megfelelt újabb esztendőre alkalmazták. Ezt az eljárást - amit más tisztségviselők tekintetében is alkalmaztak - nevezték „marasztásnak”: „*A leányok tanítója Nagy János meg marasztatott, kinek is tanításáért fizetése pótoltatott 4 - négy - V. forintokkal*” - olvashatjuk az 1801. évi határozatban.¹⁴ Arra is találunk példát, hogy a szülők állásfoglalását is kérte a presbitérium: „*... (a szülők) az egyháztanácsal, s két rendű előjárókkal (községi tanács és nemesek tanácsa) fejenként szavazván, minekutána a változtatást kívánók száma ötszörösen is fölülmulta a megtartani kívánókét, ezen kedvetlen eredmény Fekete István tanító úrnak szomorú szívvel ugyan, de kötelesség szerént tudtára adatott.*”¹⁵ A lányoktatás másodrendűnek számított a fiúk mögött, így általában elmondhatjuk, hogy leányok tanítójának olyan egyént alkalmaztak, aki nem fejezte be akadémiái tanulmányait, hanem valamely ponton megszakította. Így lelkészi vagy rektori hivatalt nem is vállalhatott. Ezt az állapotot találjuk az 1850-es években is: „*A leányok tanítója, Tóth István [...]/ alsóvadászon most 14dik évre hivataloskodik. A debreceni anya oskolából korán kikerülvén...*” érdemesen munkálkodik, amint a lelkész jellemezte 1858-ban.¹⁶ Azt is megtudjuk, hogy 22 évesen fejezte be tanulmányait, azaz nagyjából négy évvel korábban a rendesnél az akkor szokásos iskolarendszerben. A teológia legfelső négy évfolyamát nem végezte el.

Amint tehát láttuk, a fitanító avagy rektor három évenként Sárospatakról jött, az egyházkerület rendelte ki. A rektor segédtanítót hívott maga mellé, akit préceptor-nak neveztek. Ebben egyeztetett a presbitériummal, amely gyakorlatilag rábízta a fitanítóra ezt az ügyet. Erről ezt olvashatjuk az 1848. évi feljegyzések között: „*Iskola tanító T(iszteletes) Gyurkó Dániel úr fölszólltatott, akarja-e még a jövő évre segédtanítóját megtartani? Minthogy a mostani körülmények közt Patakról nem is lehet mást hozni. Nyilvánítá, mi szerént, ha Patakról nem hozhat, Miskolcra fog hozni. Elfogadtatott.*”¹⁷ A préceptor általában olyan diák volt, aki megszakította tanulmányait valamely felsőbb iskolában, hogy a tanítással némi jövedelemre szert tegyen, s ennek segítségével folytathassa a tanulást.¹⁸

Olykor előfordult, hogy az egyházközség vezetősége a tanítói állások csökkentésére törekedett. A jövedelem körüli viták, az iskolai élet hanyatlása volt általában a háttérben, mint 1802-ben is: „*Ezután az Oskola Mester mellé preceptor ne hozattassék, hanem maga vigye a terhet a Rector Scholae, minthogy a gyermekek száma megkevesedett.*”¹⁹ Ez az állapot azonban nem sokáig tartott. Majd 1845-ben az oktatás átszervezése kapcsán a lelkész vetette fel, hogy a rektor egyedül is

¹² Alsóvadász IV.A.1. 119., 124.

¹³ Alsóvadász IV.A.10. 56.

¹⁴ Alsóvadász IV.A.11. 6.

¹⁵ Alsóvadász IV.A.11. 76-77.

¹⁶ SRKLt. R.A.VI.3/17.

¹⁷ Alsóvadász IV.A.11. 111.

¹⁸ Alsóvadász IV.A.11. 134.

¹⁹ Alsóvadász IV.A.11. 7.

elegendő lenne a fiúk között, ha „...kötelességei közül a templomi énekvezetés, temetés elvételén, a leányok tanítójának adatnék által.”²⁰ Az egyházi felsőbbség azonban nem hagyta jóvá a tervet, így maradt minden a régi állapotban.

Az iskolai munkán túl a rektor a templomi énekvezetés feladatát is ellátta. Alsóvadászban csak a XX. század elején létesült orgona, addig a „száraz kántorság” mesterségét gyakorolta a tanító: egy-egy ügyes gyermek diktálta az ének szövegét soronként a karzatról, a kántor pedig kezdte a dallamot és vezette a gyülekezetet. Ugyanígy a temetéseken is, sőt ilyenkor a búcsúztató verset is ő szerezte. Az énekszós temetéseket pedig, amikor nem volt prédikáció, egyedül ő végezte. A préceptorról tudjuk, hogy a XIX. század első felében egy ideig a harangozás és a levélhordás is az ő feladata volt.²¹

A JAVADALOM

A tanítói jövedelemről a már említett 1600. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv tudósít első ízben. Fizetését természetben kapta a mester: búzával és borral fizettek a gazdák, s kapott tűzi fát is. A természetbeni fizetés gyakorlata megmaradt századokon keresztül, de az 1711-ben rögzített adatok szerint megjelent a készpénz is: „*Akinek szőlője vagyon, egy köből bort ad. Aki felében dolgozik, felet. Mind marhás, mind marhátlan ember egy-egy szapu búzáat. Pénzbeli, mint másutt.*”²² A pénzbeli jövedelem az idézett jegyzőkönyv bejegyzései szerint meglehetősen eltérő volt, nem tudni igazán mit is jelent a „másutt” utalás. A későbbi adatok alapján gondolhatunk a gyermekektől nyert tandíjra, még inkább a temetések után járó 12 dénárra. Az egyházközségi pénztár is kiegészítette a tanítói javadalmat, amint erről a gondnoki számadás 1763-ból hírt ad: „*Mester úr kenyerehez, míg az Ekklesiából élt, sóra 54 dénár.*”²³ Az 1771. évi feljegyzés sem mutat különösebb változást: „*A Mesternek fizet minden gazda egy véka életet és egy köből mustot, melly tíz hegyi ittjét tézzen; a sellér félannyit.*”²⁴ Néhány esztendő múltán, 1774-ben ingatlannal egészítették ki a tanító javadalmát, mely határozatot 1787-ben újra megerősítettek: „*Oskola Mesterünk, hogy Ekklesiánkban maga előmenetelét s boldogulását nagyobb mértékben láthassa, az ő Kigyelme részire az Ekklesia fölgyeiből minden nyomásban két-két köből alá való föld minden nona (adó) nélkül exscindáltatik (kihasíttatik).*”²⁵ A gyakori tanító váltás során feledésbe merülhetett a jövedelem ezen része, mert 1796-ban újra folyamodott érte a rektor: „*Oskola Mester Uram memorialist adván be... instálván, hogy minden nyomáson, mint előtte lévő rectoroknak, szántó földek adattassanak.*”²⁶ Kérése meghallgatásra talált.

Az úrbérrendezés kedvezőtlenül érintette az alsóvadászi gazdákat, s ez kihatott az egyházi tisztségviselők fizetésére is. A tanítói javadalom körül viták támadtak, amit egyházmegyei bizottság igyekezett elrendezni 1802-ben. A vadásziak csökkentették a korábbi jövedelmet, melytől a felsőbb egyházi testület kívánságára sem voltak hajlandók elállni: „*A Consistorium előttünk olly nem várt kemény declaratiót tett, hogy az egész Helység abban meg átalkodott, hogy sem Tractus (egyházmegye), sem Superintendentia (egyházkerület) több fizetésre nem vejéndi.*”²⁷ A csökkenteni kívánt jövedelem ez volt: „*Minden gazda, akár medialista akár quartalista egy véka életet és 10 hegyi ittze mustot. A cespitalisták színt annyit. A gyermekektől didactractum egy véka zab, 1 tsirke minden gyermektől. Prédikáziós halottól 4 garas, énekszóstól 2 garas.*”²⁸ A cespitalistáknak (zsellérek) szántójuk nem, csak szőlőjük volt, s az új díjlevél szerint csak must fizetését várták tőlük. A gabona részbeni pótlására a gyermekektől készpénzt kívántak meg. Az egyházi felsőbbség azonban nem hagyta jóvá a módosított díjlevelet. Hosszadalmas viták után végül a régi díjlevél maradt életben,

²⁰ Alsóvadász IV.A.11. 78.

²¹ Alsóvadász IV.A.11. 9., 69.

²² SRKLT. Kgg. II. 8. 97.

²³ SRKLT. Alsóvadász R.A.III.4/6.

²⁴ Alsóvadász IV.A.10. 4.

²⁵ Alsóvadász IV.A.10. 7.

²⁶ Alsóvadász IV.A.11. 3.

²⁷ SRKLT. Alsóvadász R.A.III.4/4.

²⁸ SRKLT. A.XXX.11.256.

ahogy mondani szokás: „papíron”. A gyakorlatban ugyanis, akiknek szántójuk nem volt csak mustot fizettek, igaz, hogy a gabona mennyiségét is mustban törlesztették. Ez azonban veszteséget jelentett, ahogyan 1836-ban írták: „*A bor szaporodik tehát inkább; úgy de, egy az, hogy ez nem is a legjobb, más az, hogy ha a legjobb volna is, ez időbe a bornak kelete nints, és így ebbe a Rectornak nem hogy nyeresége volna, sőt nagy a vesztesége.*”²⁹ Az említett esztendőben így rögzítették a díjlevelet:

„1. Minden különös (önálló) gazda ad egy véka gabonát.

2. Minden különös gazda ismét egy köből mustot. Akiknek pedig szőlejek nintsen, azok a köből mustnak a Consistorium által meghatározott árát fizetik.

3. Minden özvegy asszony fizet fél bért.

4. A Didactrum:

a. A Heidelb. Cathecismust tanulóktól egy Rft.

b. A Stapfert tanulóktól negyvenöt krajtzár

c. Az olvasóktól huszonnégy krajtzár

d. Az Abecistáktól tízenkét krajtzár

e. Akik pedig Deák nyelvet is akarnak tanulni, azok még azon kívül fizetnek egy Rftot.

5. Prédikációs halottul 30 krajtzár, Énekszóstul 15.

6. Sabbathaléba minden tanuló gyermek egy véka zabot fizet és egy csirkét esztendőnként.

7. Téli fát a gyermekek hordanak.

8. Minden nyomásba van egy köblös földje, melyet maga tartozik művelteni.

9. Van két vékás kukoritzsa és egy vékás kender földje, ezeket is maga tartozik művelteni.

10. A szüreti alkalmatosságra Patakról és Debretzenből kijárni szokott Supplicans Deákoknak tartására fizet az Ekkla 10 Rftot.

11. Első esztendőjében Coquia (sorkoszt) helyett ad az Ekkla négy köből gabonát és 20 / húsz V.cz. ftokat.

Maga mellé pedig köteles hozni Praeceptort, kit maga fizet és tart kosztal.”

Fizető gazda ekkortájt 250-260 volt Vadászon, azaz ugyanennyi köből gabonát kellett volna kapnia a rektornak, de „legalábbis 20 köből hítja esztendőnként esik” - jegyezte meg Illés József kurátor.

A préceptort a rektor a saját javadalma terhére fogadta, de az egyházközség kiegészítette jövedelmét: „*Minden gazda fizet két-két itte mustot, és a három sátoros innepekbe kibirdettetni engedik.*”(1836)³⁰ Húsvét, pünkösöd és karácsony ünnepén adakozhattak tehát a segédtanító javára. Régi szokás volt ez, 1796 előtt házról-házra járt összegyűjteni az adományt. Ekkor a presbitérium úgy határozott, hogy inkább a hívek hordják be, mert illetlen, „*hogy maga, ki már Patakon tógátus Deák volt, házanként kántállyon.*”³¹ Olykor egy-egy szorgalmasabb préceptort a presbitérium pénzjutalomban részesített, amint 1844-ben indokolták: „*minthogy tanításbeli szorgalmát már eddig is mutatta.*”

A leányok tanítója esztendőnként kapott az egyházközségtől 6 Rénes forintot, 5 köből gabonát 3 szekér fát, minden nyomásban egy köblös földet, az iskolás leányoktól fejenként 8 garast, 1 véka zabot, 1 csirkét.³² Ezt a díjlevelet 1792-ben szerkesztették, amikor a tanító panaszt tett csekély fizetése miatt, amit még tetézt, hogy igen kevés leány járt iskolába s azokért sem igen fizettek: „*Nincs aki a szülőket unszolja vagy musttal, vagy másként való fizetésre.*” A nyolc garast, a véka zabot és a csirkét az egyházi felsőbbség is kevésnek találta, mégsem követelte az emelést, hogy a szülők „*leányaik iskolába járatásától el ne idegenedjenek.*”³³ Némi pótlékot jelentett, hogy 1827-ben a leányok tanítóját választották „*az estvéli takarodóra való harangozás végrehajtására..., mely fáradozásáért határozottatott esztendőnként egy köből gabona fizetés.*”³⁴ Csak lassan közeledett a két tanítói javadalom

²⁹ SRKLt. B.LIX.26.090. A díjlevél is ugyanott.

³⁰ SRKLt. B.LIX.26.090.

³¹ Alsóvadász IV.A.11. 3.

³² SRKLt. A.XXX.11.256.

³³ Alsóvadász IV.A.10. 14.,16.

³⁴ Alsóvadász IV.A.11. 11.

mértéke egymáshoz, 1852-ben már nyomásonként 6 vécás szántóföld járt a leányok tanításáért, igaz, hogy a „kész élet fizetés” viszont elmaradt.³⁵

A szolgálat idejére a rektor az iskolában kapott egy szobát, bora tárolására egy pincét. A leányok tanítója - lévén többnyire családos ember - lakást kapott, ami szoba, konyha, kamra helyiségekből állt.

A fizetésnek az a módja, hogy a tanító közvetlenül a gazdától kapta javadalmát, igen sok feszültségnek a forrása volt. Az iskola ügyet számosan kevésre becsülték, a tanítónak járó terményt nem szívesen adták. A kiszolgáltatottságot növelte, hogy a javadalmat rendszertelenül juttatták el a tanítókhoz. Alsóvadászon 1787 előtt a kurátor és az egyházfiak szedték be, ekkor azonban úgy határozott a presbitérium, hogy ki-ki személyesen juttassa el a tanítóhoz a járandóságot.³⁶ Néhány esztendővel később, 1795-ben az egyházi felsőbbség rendelettel igyekezett azon az áldatlan helyzeten változtatni, hogy „a Tanítók költsön kért pénzen vett étellel kénszerítettnek magokat s házak népét táplálni és magok zsoldján vitézkedni”. Ezért tisztességesen és rendszeresen fizessék meg őket, s a „Tanítókat illető bért pedig nem a tanítók magok személyekben szedjék a hallgatóktól, hogy azáltal magokat gyűlölgessék ne tegyék, hanem az Ekklesiának kurátora és a consistoriális személyek szedjék bé három terminusokban, úgymint Szent Mihály, Szent Márton és Szent András napján”.³⁷ A javadalom körüli feszültségek az iskolaügy gyakori kísérői voltak.

A FELVIGYÁZÓK

A rendelkezésünkre álló források az alsóvadászi egyházközséget az iskolaügy pártfogójaként mutatják be. Ez elsősorban a lelkipásztorok ez irányú elkötelezettségén múlott, de nagyon fontos szerepet vittek az egyházközségi eljárások is. A közvetlen felügyeletet a lelkész vezetésével a presbitérium (consistorium, egyháztanács) gyakorolta. Általában kétirányú küzdelmet folytatott. Egyrészt a tanító munkáját kísérte figyelemmel, s ha kellett szigorúan fegyelmezte, másrészt pedig a szülőket ösztönözte gyermekeik iskoláztatására. A fegyelmi esetek híven tükrözik az iskolaügy lelkiismeretes kézből tartását.

Olykor a tanítókat kellett inteni, esetleg súlyos következményekkel járó fegyelmit folytatni ellenük. Ilyen eset került az egyházi felsőbbség elé 1767-ben, amely éppen kirívó volta miatt lépett túl a helyi kereteken, mint fegyelmi ügy. „Dapsi László a maga Mesteri hivatalát illendőképpen véghez nem vitte, a gyermekeket az iskolától elidegenítette, Schóláját elpusztította. Templomban is magát sokszor az Ekklesiának nagy botránkozásával viselte, Tisztelendő prédikátorát calumniálta, istentelenzte, hamislelkűzte, Kurátorát, Bíráját, sőt az egész Consistoriumot motskolta. Megintése után is az Ekklesiában egyéb alkalmatlanságokat is az Ekklesia megbáboríttatására véghez vinni nem átalott”.³⁸ Azt a súlyos dolgot is elkövette, hogy a gyermekek iskolai felszerelésére kántálással gyűjtött pénzt ellopta. A vétkes tanítót a tanítói hivataltól eltűntették.

A század végén, 1793-ban az egyházkerületi közgyűlés meghatározta az iskolák rendszeres felügyeletének módját: „Az iskolák minden esztendőben visitáltatni fognak..., hogy a tanításnak módja jól menyen”.³⁹ Ettől kezdve a presbitérium tagjai közül „iskola vizitátorokat” azaz iskola látogató bizottságot kellett választani, amint fel is jegyezték: „iskola vizitátorok nevezettek ki, ns. Kis János, Bolobás István, Nagy János, Ruszkai István uraimék, s reájok bízott, hogy az iskolát szorgalommal visitálják”.⁴⁰ Ennek a bizottságnak ellenőrző joga és feladata volt, a fegyelmi hatáskör továbbra is megmaradt a presbitérium kezében. Az iskola látogatók a presbitériummal karöltve azon munkálkodtak, hogy a vadászi iskola jó előmenetelt mutasson. Gyakorta kellett megfed-

³⁵ Alsóvadász IV.A.11. 137.

³⁶ Alsóvadász IV.A.10. 7.

³⁷ Alsóvadász IV.A.10. 29. Ez a rendelkezés a lelkészekre is vonatkozott. A „tanító” kifejezéssel egyaránt illették a lelkipásztort és a pedagógust.

³⁸ SRKLt. R.A.III.4/4.

³⁹ Alsóvadász IV.A.10. 17.

⁴⁰ Alsóvadász IV.A.11. 18.

deni ennek érdekében a hanyag tanítókat. Ráski András préceptort 1824-ben arra intették, hogy „*okosan bánjon a gyermekekkel*”.⁴¹ A községi közfigyelem sem közömbösen nézte az iskola életét, s olykor ennek hatására lépett fel a presbitérium, mint 1832-ben is: „*Oskolánk tanítója, Váry Péter úr, sok fogyatkozásokkal folytatván oskola tanítói hivatalát, midőn emiatt a nép tőle elidegenedne és világos panaszra fakadna, kötelességének érezte a ns. Consistórium... a legérzékenyebb utolsó intést megadni*”.⁴² A gyakran változó tanítóságból az iskolai élet színvonalának hullámozása következett. Az egyik mélypont 1836-ban volt, amikor így kesergett a presbitérium: „*Oskolánk elaljasodott szomorú állapotja felett tanakodván Consistóriumunk, midőn a tanítók hivatalokba való hűségtelensége, mint fő oka az oskola elfogyásának emlegetődne, az is kijött, hogy Oskola Rectorunk Szakáts Pál uram, csak pusztá járkálásbéli kedvének töltése végett is odahagyja az oskolát tanítás idején, mit osztán a Préceptorok is követni jónak látnak. Meghagyatott az oskola visitátoroknak, hogy a tanítókat a szorgalomra serkentsék*”.⁴³ Előfordult, hogy a tanító munkájának értékelése lesújtó véleményt tartalmazott, ahogy 1836-ban feljegyezték a préceptorról: „*A S.Pataki Collégiumból oskolánk kisebb tanítójának kibozatott ifjú, Babarék Dániel, elszenvetett ugyan Ekklesiánktól, míg esztendei hivatalát lefolytatná, de sem a reá néző kötelességeknek tellyesítése, sem erkölcsi magaviselete által nem bizonyította azt meg eléggé, hogy a tudományok által való művelődésbe töltötte el eddig lefolyt életét*”.⁴⁴ Természetesen jó véleményt is tartalmaznak a régi források, erről más összefüggésben alább szólnak.

Az iskolát felügyelő presbitérium a szülőket is ösztönözte a gyermekek iskoláztatására. Jellemző volt - amit majd az adatok tükrében is megvizsgálunk -, hogy az oktatásból számosan kimaradtak, hiszen általános tankötelezettség 1868 előtt nem volt. Az egyházak ugyan igyekeztek elérni az iskoláskorú gyermekeket és bevonni őket az oktatásba - előbb a fiúkat, majd a lányokat is, hiszen az iskola az egyház veteményes kertje -, de az országos törvény megszületése előtt ez csak részben sikerült. A szülői hanyagság az iskolaügy erős gátjának bizonyult. Ezért erre nézve is találunk intézkedéseket községünk múltjában. A XVIII-XIX. század fordulójának táján általános jelenséggé fogalmazta meg az egyháztanács, hogy „*a szülék, kivált leánykáikat nem járatják Oskolába*”.⁴⁵ Máskor pedig így szól a jegyzőkönyv: „*A szülék nem járatják Oskolába, vagy gyakorta elfogdoszák attól gyermeküket, s könyveket és íróeszközöket nem vesznek számokra... Meghatározta Egyháztanácsunk, miként a legszentebb kötelességükről megelégedkező szüléket maga eleibe szólítsa, s azokat gyermekeik iránti tiszteletre buzdítsa, ébressze*”.⁴⁶ Még erélyesebb intézkedés született 1837-ben: „*Azok a szülék, kik 7 esztendőn felül élt gyermekeiket oskolába nem járatják, azoktól úgy tartoznak fizetni kötelességük elmulasztásáért, mintha azok oskolába járnának*”.⁴⁷ Hiszen 7-12 éves kor között nem szabad „az oskolától elfogni” a gyermekeket.

A felügyeletet gyakorló egyházvezetés a saját mulasztásait sem hallgatta el, ha volt ilyen, s igyekezett azt orvosolni: „*Az oskola látogatók is igen hanyagul teljesítik kötelességüket, kiknek tisztükön állana részint tudomást szerezni az oskola állapotjáról, részint buzdítani a növendékeket*.” Ezért új iskola látogatókat választottak, akiknek „*az oskolák gyakori látogatása szívékre köttetett*”.⁴⁸ Céljának előmozdítására a fegyelmezésen kívül az egyháztanács más ösztönző intézkedéseket is hozott. Ennek jó példája az 1858. évi határozat: „*Az iskolai kézikönyveket rendelte az egyháztanács a Spataki könyvtárból meghozatni, hogy szükség esetén ne kénteleníttessenek a gyermekek a vásárokon könyv vételre várakozni, emiatt a folytonos tanítástól elmaradni, hanem legyen azonnal miből tanulniok. Más részről hogy a szegényebb sorsúak, kiknek nincs módjuk a könyvszerzésben, ingyen könyvet kaphassanak az egyháztól, hogy így az egyháznak, a polgári társaságnak értelmes, jó erkölcsű tagjai formáltassanak*”.⁴⁹

⁴¹ Alsóvadász IV.A.11. 9.

⁴² Alsóvadász IV.A.11. 20.

⁴³ Alsóvadász IV.A.11. 30.

⁴⁴ Alsóvadász IV.A.11. 30.

⁴⁵ Alsóvadász IV.A.10. 14.

⁴⁶ Alsóvadász IV.A.11. 143.

⁴⁷ Alsóvadász IV.A.11. 33.

⁴⁸ Alsóvadász IV.A.11. 82-83

⁴⁹ Alsóvadász IV.A.11. 174.

Az egyháztanács fáradozása ugyan teljes sikert nem érhetett el, mégsem volt hiábavaló. Alsóvadász társadalmának szemléletét helyes irányba fordította az iskolaügyet illetően. Megmutatkozott ez az iskola javára tett hagyatékok esetében is.

AZ ADATOK TÜKRÉBEN

Úgy tűnik, hogy a XIX. század elejétől kezdve fokozatosan egyre nagyobb szerepet kap az iskolaügy a Tiszáninneri Egyházkerület életében. Egészen 1881-ig alkotmányosan nincs országosan egységes református egyház, a legfelsőbb fóruma a gyülekezeteknek az egyházkerület. Ezért ennek intézkedései érvényesek az alsóvadászi református iskolára nézve. Bizonyára hatott a kerület iskolaügyére az 1777. évi országos rendelet, a Ratio Educationis, illetve az ennek a szellemében hozott egyéb rendelkezés. Az 1801. évi rendelet szigorította az iskolába járást, meghatározva a korhatárt a lányok esetében 5-10, a fiuknál 6-12 éves kor között. Az 1806. évi Ratio Educationis még jelentősebb előrelépés az iskolaügyben. Külön rendelkezik a lányok iskoláztatásáról, az iskolakötelezettséget 6 éves kortól a tananyag elvégzéséig, kb. 12 éves korig írja elő.

Mindezek elősegítették az egyházi hatóságokat az iskoláztatás egységesítése ügyében végzett tevékenységben. Igaz, hogy az állami rendeletek hatékonyságát erősen csökkentette az egyházi autonómia féltése, megőrzésének gondolata. A Tiszáninneri Egyházkerület 1829-ben intézkedett az iskolák egységesítéséről. Figyelembe vette a helyi lehetőségeket, ezért a népiskolákat 3 „classis”-ba osztotta be.⁵⁰ „1. a tsekélyebb sorsú ekleziákban lévő oskolákban csak azon tudománybéli tárgyak taníttassanak, melyek a közönséges életre nézve minden embernek elkerülhetetlenül szükségesek. 2. valamivel nagyobb tehetségű ekleziáinak oskolái, melyekben azok a tudományok taníttassanak, melyek a mezői és földművelő emberek általjában szükségesek. 3. olyan tudományok is taníttassanak, melyek a leendő Mester embereknek, kereskedőknek kiművelésére és formáltatására szükségesek, és melyekből a tanuló gyermekek a felsőbb oskolákra is által mehessenek”. Az alsóvadászi egyháztanács úgy döntött, hogy a 3. azaz legmagasabb osztályú iskolát kíván fenntartani,⁵¹ ez felelt meg az itteni hagyományoknak és a község társadalmi összetételének is. Ennek megfelelően a tananyag így alakult: **I. osztály** (kisebb fiúk) - vallásba való bevezetés; szent história; olvasás: betűk szedgetése; könyörgések, Tízparancsolat; erkölcs regula; írás; számvetés: római és arab számok. **II. osztály** (nagyobb fiúk) - catekézis; vallás históriája; vallásra való útmutatás; természet tudomány; deák nyelv kezdő része; számvetés: összeadás, kivonás, sokszorozás, elosztás; írás; éneklés.

Leányok: olvasás; könyörgés; Tízparancsolat; római és arab számok esmérte; összeadás, kivonás; catekizmus.

Ezekhez az alapokhoz járult még a 3. classisba sorolt iskolákban: 1. *geographia az apróbbaknak Magyarországról, a nagyobbaknak a világ esmérésére való rövid bevezetéssel Európáról közönségesen.* 2. *magyar grammatika.* 3. *magyar törvény summája.* 4. *tört számok ismerete.* 5. *levélírás, nyugták, szerződéses írás, számvetel megismerése.*

Többé-kevésbé sikerült is ezt a tananyagot a vadászi iskolában taníttatni. Erre a legfőbb bizonyosság, hogy a pataki Kollégiumban rendszeresen jelentek meg tanulók a vadászi iskolából. Már utaltunk ennek XVII. századi nyomaira, s a XVIII. században sem szakadt meg ez a hagyomány: 1749-1750-ben *Sebő József, Nagy Mihály, Kis György, 1760-ban Czup János jó reménységű pataki deák.*⁵² A XIX. század első évtizedében *Árvai András, Ábrahám Ferenc, Sárkány Károly, Sárkány Sándor, Sárkány Pál* (ők lelkész gyermekek) *Czövek Mihály*, a 20-as években *Losonczi István, aki kiválóságánál fogva a főiskola préceptora lett, Kovács László, Bede István*, a harmincas években *Kovács*

⁵⁰ Alsóvadász IV.A.15. 105-106.

⁵¹ Alsóvadász IV.A.14. 15.

⁵² Alsóvadász IV.A.1. A halotti bejegyzések a megnevezett évszámok alatt, Nagy Mihály kivételével diákkorukban hunytak el. Hörcsik Richárd: A Sárospataki Ref. Koll. diákjai... i.m. 265-267.

Ferenc, Szöllősi István tanult Patakon Vadászról.⁵³ A jeles tudományos és írói pályát befutott Czövek Istvánról - aki egyébként teljesen ismeretlen Alsóvadászon - mint a község legnevesebb szülöttéről, külön szólunk.

S ha beszéltünk fentebb a hanyag tanítók elmarasztalásáról, lássuk meg azt is, hogy a tanfelügyelői jelentések dicséretes nevelőket is találtak a vadászi iskolában. A tanfelügyelő 1827-ben így jellemezte munkájukat: „mind az három rendbéli érdemes tanítók tanítói szorgalmatosságoknak, mind a tanulók a feljegyzett tudományokban vett előmeneteleknek... dicséretes jelét adták”.⁵⁴

A legnagyobb gond nem a tanítás színvonalának kérdése volt - amint történt már erre utalás -, hanem az iskolaköteles gyermekek valóságos elérése az iskola számára. Láttuk, hogy egyes szülők nem tartották fontosnak gyermekeik iskoláztatását, ezért abból rendszeresen számosan kimaradtak. A lányok esetében 1792-ben azt olvassuk, hogy „ily népes ekleziában 10 vagy 11 leánykánál több nincs az Oskolában”.⁵⁵ A későbbi évtizedekben kedvezőbbé vált a helyzet. 1827-ben 84 fiú és 42 leány volt iskolaköteles.⁵⁶ A lányok között 11 fő neve mellett a hiányzás rovatban a „mindig” megjegyzés olvasható, ők tehát egyáltalán nem jártak iskolába. A fiúk között ilyen nem található, ha némelyek több napot mulasztottak is, valamennyire bekapcsolódtak az iskolai életbe. A lányok esetében mindenki hiányzott valamennyit, legkevesebb 10, legtöbb 58 nap mulasztás olvasható a kimutatásban. A fiúknál többen voltak, akik egyetlen napot sem mulasztottak. A leány iskolában a legfiatalabb tanuló 6-, a legidősebb 11 éves volt. A fiúk között a legkisebb 6-, a legnagyobb 16 évet számlált. Az 1836. évi kimutatás szerint 125 fő, 1842-ben 76 fő, 1848-ban 114 fő, 1853-ban 111 fő tanult az alsóvadászi iskolában.⁵⁷ Az adatok viszonylagos hullámzást mutatnak, ez egy-egy iskolaéven belül is így volt, az ismertetett okok miatt.

Alsóvadászon ezekben az években az iskolaügy felé egyre nagyobb figyelem fordult, köszönhetően elsősorban - a már említett - Kérészy Mihály lelkész fáradozásainak. Az 1858. évi kimutatásban jelentősen hangsúlyozta is, hogy Vadászon minden iskolaköteles jár iskolába.⁵⁸ Ezt akkor csak kevesen mondhatták el községükről. Ezzel együtt, alig volt tanuló, aki „engedetlenség miatt” (igazolatlanul) ne mulasztott volna néhány napot. A „kisebb fiúk iskolájában” 39 fő, a „nagyokéban” 41 fő tanult, a „lányok iskolájában” 58-an voltak. A kisebb fiúk 1. és 2. osztályra tagolódtak, a nagyobbak 1-4 osztályra oszlottak, hasonlóan a lányokat is 4 osztályba sorolták. A beosztásban az életkor nem számított, hanem a tanulmányi előmenetelt, a szellemi képességet vették figyelembe. Ugyanazon anyagból a gyengébbektől kevesebbet, a jobbaktól többet követeltek.

Az iskolaév ősztől húsvétig tartott, ezután nem hétköznap, hanem vasárnap jártak oktatásra a gyermekek. Itt a rendes iskolaévben tanultakat mélyítették el, különös tekintettel a vallási ismeretekre. Azonban ezzel is éppoly sok baj volt, mint a hétköznapi iskolázással. A tanítók többször panaszkodtak a tanulók „tetemes mulatozásaik” (azaz mulasztásaik) miatt. A vasárnapi iskolát 1858-ban áttették a templomba: „a tanulási idő megtartása... a templomban, mint tágasabb helyen...” legyen, mert a szűk iskolában a tanulók „...botránnyosan és illetlenül viselik magukat”.⁵⁹ A vasárnapi iskolának megvolt a hagyománya a katekizációban, amiről alább szólunk.

Az iskolát 12 éves korban elhagyó gyermekek számára 1857-ben bevezették az „ismétlő iskolát”.⁶⁰ Napi egy-két órán át a korábban tanultak frissítésével foglalkoztak 15 éves korukig. (Az ismétlőről az 1868. évi állami törvény is rendelkezik majd.)

⁵³ SRKLt. K.a.II.32. 468, 470, 494. K.a.II.16. 37, 42, 58, 62, 220, 228. Ez a néhány név csak kiragadott illusztráció. További kutatások bizonyára újabb neveket hoznának felszínre.

⁵⁴ Alsóvadász, iskolalátogatási jegyzőkönyv töredéke, jelzet nélkül.

⁵⁵ Alsóvadász IV.A.10. 14.

⁵⁶ SRKLt. R.A.III. 4/4.

⁵⁷ Tóth Andrásné Polónyi Nóra: A Tiszáninnen Református Egyházkerület népiskolái a reformkorban. In: Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár XVI. Bp. 1990. 113-176. Az 1848. évi adat: Alsóvadász IV.A.11. 108.

⁵⁸ SRKLt. R.A.VI.3/17.

⁵⁹ Alsóvadász IV. A.11. 175.

⁶⁰ Alsóvadász IV.A.11. 171.

Az iskola a XVIII. században már Alsóvadászon is dokumentálhatóan a szélesebb községi művelődés bázisa volt. A színjátszás eszközeivel terjesztette a művelődés általános elemeit. Az alsóvadászi iskolások is játszottak színdarabokat, különben nem foglalkozott volna a presbitérium a Helytartótanács 1798. évi korlátozó rendelkezésével: „*Játékok, comédiák mind addig ne játszódtsanak, míg az iskola a maga iskolai felsőségétől... engedelmet nem nyer*”.⁶¹

A VALLÁSRA VALÓ NEVELÉS

A protestáns kisiskolában a káté (vallási és hitvallási ismeretek) tanítása alapvető volt a kezdetektől fogva. A XVIII. századi elnyomatás évtizedeiben erre újra nagy hangsúly került. Az 1736. évi egyházlátogatás során külön kérték számon a katekizációt. A század végére ebből a gyakorlatból kialakult a konfirmáció, mint az úrvacsora első vételének feltétele. Az iskolai tananyag továbbra is tartalmazta a vallási ismereteket, minthogy azonban nem járt mindenki iskolába, szükségesnek tartották a katekizációt külön is gyakorolni. Az úrvacsora sákramentumából való kimaradás ekkor még szégyennek számított - a kizárás az egyházi fenyték legsúlyosabb eleme volt -, ezért a kátéoktatás több gyermeket ért el, mint az iskola. Alsóvadászon 1791-ben rendelkezett a konfirmációról a presbitérium: „*Az Úr asztalához járulni akaró férjfi vagy leány ifjak meg próbáltassanak a hitnek ágazati felől. /.../ Készíteni tartozik a férjfi gyermekeket Oskola Mester úr, a leány gyermekeket a Leányok Tanítója. /.../ ... míg alkalmazotásnak nem találtnak, oda ne bocsáttassanak*”.⁶² Ez az oktatás vasárnap folyt, az istentisztelet után került rá sor, „*úrnapi fölmarasztásnak*” is nevezték. Mintájára indult útnak a következő század közepén a már említett vasárnapi iskola. Éppen azért hagyták el gyakorlását, mert az iskola lassan-lassan elérte az iskolaköteles gyermekek legtöbbszörét s már nem tartották fontosnak a külön katekizációt. Az egyházkerület azonban hangsúlyt helyezett erre s 1858-ban meg is kívánta egyházközségeiben ismét a beindítását.⁶³ A konfirmációra való felkészítés még sokáig - tulajdonképpen az iskolák államosításáig - a tanítók feladata maradt.

AZ ÉPÜLET

Az iskola épületéről viszonylag késői adatunk van: 1738-ban falait „megmeszelték”.⁶⁴ Ez az épület 1762-re elavulhatott, mert ekkor ezt jegyezte fel a prédikátor: „*Ebben az esztendőben építettte az Ecclesia az oskolát*”.⁶⁵ Majd 1782-ben arról értesülünk, hogy „*az oskolai ház meg sindelyezettett*”.⁶⁶ Az 1801-ben felvett leltár már részletesebb képet ad az iskoláról: „*Az Oskolának és ahhoz tartozó dolgoknak inventiója 1801. esztendőben: 1. a Rector ház, ebben találtnak egy asztal fiókostul, az asztal körül két lótsza, egy falra való óra, egy karos széke, egy új, zöld kályha, emellett vagyon egy lótszacska, egy régi nyoszolya, két ablak, ezen mindegyiken külső tábla vagyon. 2. Az Oldalház vagy Kamara, ebben találtnak egy zár nélkül való pohárszéke, egy könyv tartó theca, egy rossz élés láda, egy fogas, egy ótska hosszú széke, egy kis asztal, két ablak, az északra nyíló ablakon új tábla, egy énekes könyv, egy oskola protocolum, mellyben a Rectoroknak és azoknak tanítványainak nevei feljegyeztenek, mind a két házban plébes ajtó. 3. A Pitvar, ebben van egy kis csengettyű, és ugyan efelett a nagy csengettyű, egy jó plébes ajtó. 4. Az Oskola, ebben van két hosszú asztal, egy fekete tábla, négy ülő széke, egy tégl kementze, egy ajtó. 5. Az Udvar, ezen van egy bizlaló ól. 6. Az Oskola házhoz tartozik még egy Pintze borházastul, ebben találtnak egy dészsa, egy húzóvas, egy lébó, egy belső ajtó retesszel és külső ajtó jó pléhvél*”.⁶⁷

Az iskola tulajdonképpen két szoba, melyből egyik a rektor lakása, amit minden bizonynyal megoszt a préceptorral. A tanítás bizonyára időeltolással folyt a gyermekcsoportok között.

⁶¹ Alsóvadász IV.A.10. 31.

⁶² Alsóvadász IV.A.10. 12.

⁶³ SRKLT. R.A.VI.3/17.

⁶⁴ SRKLT. R.A.III.4/6.

⁶⁵ Alsóvadász IV.A.1. 197.

⁶⁶ Alsóvadász IV.A.10. 5.

⁶⁷ Alsóvadász IV.A.10. 35-36.

A szűkös helyzet feltűnt Esterházy Károly egri püspöknek is, a fentebb leírt vizitációja során, amikor így szólt a tanítóhoz: „Nebéz kegyelmednek ebbe a szoros házba a gyermekeket tanítani”.⁶⁸ A XIX. század elején már a vadásziak is így találták, mert 1812-ben elhatározta az egyháztanács, hogy „a már megavult férfi iskola ház helyett új iskola ház építtessen, a réginél nagyobb és szélesebb, melyben mind a Rector és a Pretzeptor lakó szobáik, mind a tanító házak egymástól kőfallal rekesztve legyenek”.⁶⁹ Július elején el is kezdték az építést, majd a következő évben úgy döntöttek, hogy a drága vályog helyett inkább Megyaszóról hoznak terméskövet így „az épület is erősebb és állandóbb lenne”. Ez év augusztusában már azt jegyezte fel a prédikátor, hogy „az új iskola egész elvégzetett Aszalórnul való Vékási Mihály és Trotzik András Átsok által, tsupán csak az a kis torony építése maradt el, a melyben az iskola tsengettyűje fogna tétettetni”. Egy esztendő elteltével, 1814. júniusában már ez is készen volt: „el végezték az Átsok az új iskolán lévő kisdud torony építését, és a tsengettyű azonnal a toronyba tétettet”. Ez az iskola már négy helyiségből állt, külön szobával a két fitanító, valamint egy-egy tanteremmel a kisebb és nagyobb fiúk részére.

A lányoknak külön iskolájuk volt, tanítójuknak pedig lakást építtetett az egyházközség 1796-97-ben, mivel az volt a cél, hogy a leányok tanítója lehetőleg „feleséges ember” legyen.⁷⁰ Természetesen a lányok iskolája is - vagyis egy tanterem - ebben kapott helyet. Fenn maradt egy szerződés 1822-ből, mely szerint a fentebb említett Vékási Mihály és Trotzik András „70 Rénes Váltó czédula forintokért” elvállalta „egy Leány Gyermek Oskolája” építését, „melly tíz öles hosszúságú lesz”.⁷¹ A jegyzőkönyvi bejegyzések hiányosak ezekben az esztendőkből, de nincs okunk kételkedni abban, hogy a nevezett iskola meg is épült.

Az 1833. évi földrengés a fiú iskolát megrongálta: „A Rectoriális ház felett az erős bóthajtás megrepedt”.⁷² Ennek az épületnek a padlózatát 1842-ben téglával borították, korábban csak döngölt föld volt.⁷³ A lányok iskoláját 1858-ban újították fel.⁷⁴ S már a következő esztendőben tervezték új fiú iskola építését.⁷⁵ Az elgondolásra 1860. júniusában egy végzetes esemény tett gyászos pecsétet: „E hó 11-ik napja egy és két órája között a vész angyala pusztító szárnyaival gyászos eseményt idézett elő, ugyanis a gondatlan szülék gyermekei, gyufa által előidézett tűzvész rohanó lángjainak egyházunk minden épületei, temploma, tornya, paplaka s két iskolája martalékává lön”.⁷⁶ A megrázkódtatásból hamar felocsúdott egyházközség azonnal hozzáfogott az újjáépítéshez.⁷⁷ Megvásároltak két szomszédos telket, részben a községtől részben pedig Szathmáry Györgytől összesen 90 osztrák értékű forintért. A telkek egyesítésével alakították ki az új iskola épületének helyét. Ugyanakkor elhatározták, hogy az új épület „a jövődöt tekintve s a tanító állandóságát feltételezván” készüljön. Korszerű, világos tantermeket és családos tanítót befogadó lakást terveztek, a jó helykihasználásra törekedve emeletes épületben. A tervet 1861. áprilisában jóváhagyták, így Mihályik József szepesolaszi mester el is kezdte a kivitelezést. Az egyházkerületi és egyházmegyei bizottságok rendszeresen ellenőrizték az építkezést, s még arra is ügyeltek, hogy a díszítés ne legyen „szem- és ízlés sértő”. Az elkészült iskolát 1861. november 3-án szentelték fel. Igen komoly szervezés eredménye volt, hogy ilyen rövid idő alatt elkészült az iskola. A jegyzőkönyv Kérészy Mihály lelkész és Papp Ferenc gondnok érdemeit méltatja, akik „magány érdekeiket” félre téve fáradoztak az új iskoláért, „hogy e remek mű a későbbi kornak s ivadéknak szellemi és anyagi hasznót árasztson”. Az új épület mintegy 120 éven át szolgálta Alsóvadászon az oktatás nemes ügyét. A 348 négyzetméteres alapterületű emeletes épületben két tanterem két tanítói szoba,

⁶⁸ SRKLt. A.XIII.4281.

⁶⁹ Alsóvadász IV.A.10.57-62.

⁷⁰ Alsóvadász IV.A.10. 30-31.

⁷¹ SRKLt. R.A.III.4/3.

⁷² Alsóvadász IV.A.10. 80.

⁷³ Alsóvadász IV.A.11. 56.

⁷⁴ Alsóvadász IV.A.11. 175.

⁷⁵ Alsóvadász IV.A.11. 189.

⁷⁶ Alsóvadász IV.A.11. 197.

⁷⁷ Alsóvadász IV.A.11.202-217.

cseléd szoba, kamara és magtár kapott helyet. Felépítésének költsége 4 ezer osztrák értékű forint volt.⁷⁸ Építészetileg klasszicizáló jelleget hordozott.

A leányok iskoláját is felújították, bár erre sokkal kevesebb gondot fordítottak. A későbbiek során gyakorta jegyezték fel, hogy „*javítás után sóhajtozók*” a tanítói lakkal egyetemben.⁷⁹

A REFORMÁTUS ISKOLA 1868-1945

A rektori állás állandósítása a segédtanítói állás megszüntetésével járt. A tanulók száma általában meghaladta a százat. A tanterem zsúfoltak voltak, bár a lányoknak új iskolát - tanítói lakással együtt értették az „iskolát” - valójában új tantermet építettek 1880-ban.⁸⁰ Ebben a tanteremben a lányok az évtized végén már nem fértek el, ezért a tanulókat 1889-ben három csoportban, három tanterembe osztva tanították, bevonva a tanításba a segédlelkészt.⁸¹ Az 1890. évi tűzvészben a leányok iskolája elpusztult, a következő esztendőre azonban újjáépítették.⁸²

Az alsóvadászi iskolában is igyekeztek az 1868. évi népiskolai törvénynek megfelelni. Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek általában jól felszereltnek mondják a századvég felé közeledő iskolát, földgömbbel, fali olvasó táblákkal, a Szentföld térképével, író táblákkal, különféle szemléltető ábrákkal. A tankönyvek jelentős részben a Sárospatakon, a református népiskolák számára kiadott példányokból kerültek ki. A legtöbb baj a hiányzások megakadályozása körül volt. Szinte minden esztendőben akadt néhány gyermek, akit egyáltalán nem járattak szülei iskolába. Ez az állapot az 1870-es évek végén megszűnt, majd a századforduló táján újra jelentkezett.⁸³

A segédlelkész részvétele a tanításban nem volt - nem is lehetett - hosszú életű. A két tanító pedig már elégtelennek bizonyult a nagy számú tanuló színvonalas oktatására. A Vármegyei Közigazgatási Bizottság 1904-ben sürgette az alsóvadászi egyházközséget harmadik tanítói állás és újabb tanterem létesítésére. Az indoklásban szerepelt, hogy a jánosdi (akkor még különálló község) katolikus gyermekeket is a református iskolába irányították, nem lévén oktatásuk megnyugtatóan megoldva. Az iskolaszék úgy nyilatkozott, hogy „*saját híveinek oktatását két tanítóval is ellátni képes, de mert másrésztől elismeri azt is, hogy egységes oktatás mellett a két község népoktatás-ügye sikeresebben vezethető, kijelenti, hogy hajlandó a harmadik tanteremről és tanítói állásról gondoskodni*”.⁸⁴ E határozat következtében épült fel 1905-06-ban a harmadik református iskola és tanítói lakás.⁸⁵ Az 1906-07. évi tanév már három iskolában indult Alsóvadászon. Antalffy László lelkész javaslatára - amit a rektor is támogatott - a presbitérium a harmadik állásra *tanítónőt* választott Szűcs Irma személyében.⁸⁶

Az iskola bővítése újabb tanteremmel 1922-ben ismét felvetődött. Ekkor azonban a református egyház elutasította a kezdeményezést, ismételten arra hivatkozva, hogy a református vallású gyermekek oktatását el tudja látni. Így a katolikus egyház feladata lett az újabb tanterem létesítése, mely 1928-ban meg is valósult, kápolnával és tanítói lakással egybekapcsolva.

A Tiszáninneri Egyházkerület szabályrendeletben írta elő az iskolák számára az igazgató tanító kinevezését 1906-ban. A presbitérium Hegedűs Józsefet nevezte meg. Ő tanította a IV-VI. osztályokat, Szűcs Irma a II. és III. osztályt, Szathmáry Ferenc pedig az I. osztályt.⁸⁷ Érdekes megfigyelnünk, hogy a XX. század elején nem mindegyik tanító fogadta lelkesen a vegyes osztályok szervezését. Szathmáry Ferenc nem volt hajlandó fiúkat tanítani, csakis lányokat. Kedvé-

⁷⁸ SRKLT. R.A.IV. 3/8. 1862. évi egyházlátogatás.

⁷⁹ SRKLT. R.A.IV. 3/10. R.A.IV.3/11. 1872. és 1873. évi egyházlátogatás.

⁸⁰ Alsóvadász IV.A.12. 1879-1880.

⁸¹ Alsóvadász IV.A.12. 1889. SRKLT. R.A.IV.3/14. 1889. évi egyházlátogatás.

⁸² SRKLT. R.A.IV.3/14. 1891. évi egyházlátogatás.

⁸³ Az iskolai statisztikákat esztendőnként közli a Tiszáninneri Ref. Egyházkerület Névkönyve.

⁸⁴ Alsóvadász IV.A.13. 20.

⁸⁵ Alsóvadász IV.A.13. 26-64.

⁸⁶ Alsóvadász IV.A.13. 51-52.

⁸⁷ Alsóvadász IV.A.13. 54.

ért 1908-ban a felsőbb osztályokat nemek szerint megosztották. Miután 1911-ben Sárospatakra elpályázott, újra vegyes osztályokat szerveztek.⁸⁸

Az iskolai élet problémái közé tartozott a fűtés kérdése, Alsóvadászon viszonylag hosszabb időn át vajúdtak a végleges megoldásig az ügygel. A presbitérium iskola szolgát alkalmazott a tantermek takarítására és fűtésére, évi 30 korona fizetéssel. A fűtőanyagot a tanulók hordták össze naponként és darabonként. Ezen gyakorlat tarthatatlan volta már 1907-ben felvetődött - különösen a tanítók tartották kérdésesnek ezt a módszert, de a szülők is rugódoztak ellene itt-ott. A presbitérium azonban csökönyösen ragaszkodott a régi szokáshoz. A kerületi szabályrendelet is határozottan kárhóztatta ezt a szokást. Alsóvadászon ennek csak 1913-ban lett foganatja, amikor az egyházközség gondoskodott fűtőanyagról az iskolák számára. Az 1919-es „zavaros idők” miatt a tanulók újra naponként hordták a fát, azután azonban megszűnt ez a gyakorlat.⁸⁹

A tanulók csekély beiratkozási díjat fizettek - 80 fillért - a XX. század elején. Ebből 30 fillért tanszerek (kréta, tinta, szivacs) vásárlására kellett fordítani.⁹⁰

Az egyházközség továbbra is folyamatosan törődött a szegény gyermekek taníttatásának megkönnyítésével. Évente 5-6 gyermek ingyenes oktatását biztosította a presbitérium. Csató István pedig 1920-ban 6 ezer koronát hagyott „a szegény iskolás gyermekek számára könyvre és ruhára”.⁹¹

A tanítói jövedelem a XIX. század végén viszonylag magasnak számított Alsóvadászon. A fiúk tanítójának fizetése készpénzben kifejezve 770 forint volt akkor, amikor az állam által előírt minimumot 300 forintban állapították meg. A lányok tanítójának jövedelme 490 forintot tett ki.⁹² A XX. század elején létesített harmadik tanítói állás viszont már problémát jelentett, a 800 koronát kitevő javadalomnak az egyházközség csak a negyedét biztosította, a fennmaradó részt államsegély pótolta.⁹³

Az 1907/8. tanévben 105 fiú, 80 leány, összesen 185 fő járt iskolába. Ebből római katolikus volt 23, görög katolikus 7, izraelita 7 és református 148. Egy-egy tanulóra átlagosan 20 mulasztott félnap esett, ennek jelentős része igazolt volt. Az 1912/13. tanévben a tanulók száma 208 fő, a felekezeti arány a korábbi esztendőkhöz hasonló. Az egy főre jutó mulasztott félnapok száma 14. Az arányok később sem változtak jelentősen, 1923/24-ben 152 tanulóból 114 volt református, 7 görög katolikus, 5 izraelita és 26 római katolikus.⁹⁴ A statisztikai íveken a „cigány” rovat következetesen üresen maradt, jelezve, hogy a cigányok Alsóvadászon is kimaradtak az iskoláztatásból.

A tanítói és ifjúsági (nép)könyvtárban 1908-ban 83 kötet könyvet tartottak számon. Ebben az iskolai évben 3 tanító, 74 tanuló és 60 „más egyén” használta ezeket a könyveket.⁹⁵

Rendszeresen megünnepelték az iskolában március 15-ét, október 6-án megemlékeztek az aradi vértanúkról, október 31-én a reformáció emlékűnnepélyét tartották meg. Iskolai ünnep volt a madarak és fák napja kirándulással egybekötve.

A nyolc osztályos rendszert 1940-ben vezették be. Természetesen adódott, hogy a 7-8. osztályt a gazdasági ismétlő iskolásokból szervezték. Az 1-4 osztályba 1943-ban 70, az 5-8.-ba 79 tanuló iratkozott be.⁹⁶

Az emeletes iskolát 1945-ben tűzérsegi lövedék megrongálta. Megsérült a tetőzet, a padlás és a falazat egy része. Néhány ablak is tönkre ment. A javítás költsége 68 ezer pengőt tett ki.⁹⁷

---

⁸⁸ Alsóvadász IV.A.13. 87.

⁸⁹ Alsóvadász IV.A.13. 65, 68, 88, 148.

⁹⁰ Alsóvadász IV.A.13. 113.

⁹¹ Alsóvadász IV.A.12. 1873. dec. 14., 1897. aug. 22., IV.A.13. 97., 221.

⁹² SRKLT. D.CXXIX.73155. és D.CXXX.73.848.

⁹³ Alsóvadász IV.A.13. 96-97.

⁹⁴ SRKLT. R.A.III.4/4.

⁹⁵ SRKLT. R.A.III.4/4.

⁹⁶ Alsóvadász IV.A.14. 1943. dec. 5. 3. pont.

⁹⁷ SRKLT. R.A.III.4/4.

A GAZDASÁGI ISMÉTLŐ ISKOLA

Az alsóvadászi községi (nem egyházi) gazdasági ismétlő iskola 1899-ben kezdte meg működését.⁹⁸ A református iskolával természetes kapcsolatot tartott, hiszen oktatója az egyik egyházi tanító volt, és a tantermet is az egyházi iskola biztosította. A tanév október 1-től, vagy november 1-től május 15-ig tartott. A gyermekek 12-14 éves kor között tankötelesek voltak. 1908/9-ben 33 fiú és 46 leány iratkozott be, közöttük 4 iparos fiú. Az iskola 3 osztályra tagolódott. A tanítók elvégezték a megfelelő szaktanfolyamokat, Szathmáry Ferenc Budapesten gyümölcs-termesztést, Falussy Gyula Debrecenben állattenyésztést, kertészetet, méhészetet tanult, Kisszebenben pedig gyümölcsstermesztést. A két háború között Nagy Pál vezette ezt az iskolát kiváló szakértelemmel.

Az iskolának gyakorló faiskolája volt. Természetesen a vadászi fiúk, lányok otthonról hozták a gazdálkodás tudományát, amely apáról fiúra, anyáról leányra szállt. Mégis sok hasznos új ismeretet szerezhettek a gazdasági iskolában. Alsóvadászon például a paradicsom termesztését Szathmáry Ferenc honosította meg.

---

⁹⁸ SRK Lt. R.A.III.4/4.